

“YURTTAŞLIK BİLGİSİ” KİTAPLARINDA YURTTAŞLIĞIN OLUŞUMU, DÖNÜŞÜMÜ VE 27 MAYIS’IN BU DÖNÜŞÜME ETKİSİ

Merve KARAMANLI¹

ÖZET

Yurttaşlık algısının *nesilden nesile* aktarılmasında önemli bir yeri olan eğitim, yalnızca zorunluluk içermesiyle değil, kullandığı araç-gereçler vasıtasıyla da bu algının yerleşmesinde oldukça etkilidir. Çalışmanın konusunu oluşturacak olan ders kitapları ise, bu algının yerleşmesinde ve içselleştirilmesinde kullanılan temel araçlar niteliğindedir.

Bu bağlamda, bu çalışmada “Yurttaşlık Bilgisi” kitapları incelenecek ve “yurttaş”ın nasıl oluşturulduğu ortaya konulmaya çalışılacaktır. Son değerlendirmede ise, süreç içerisinde *yurttaşlık* algısında farklılık olup olmadığı ve 1960 darbesinin bu algıya etkisi sorgulanacak ve böylece çalışmanın asıl sorunsalı, hermeneutik bir yöntem kullanılarak ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yurttaş, militan, Türk, algı, darbe

THE FORMATION AND CONVERSION OF CITIZENSHIP IN “CIVICS” BOOKS AND THE 27 MAY EFFECT OF THIS TRANSFORMATION

ABSTRACT

Education which has an importance about transfer of the perception of citizenship from one generation to generation is rather effective by tools and devices to form of this perception, not only its’ obligation. The textbooks that compose this study are main tools to maintain this perception.

In this context, in this study, “Civics” books are studied and also expressed how a citizen is formed. In final assessment, if there are differences about the citizenship perception during this period and effects of 1960 coup to this perception is queried. Thus, main problematic of this study is displayed by using a hermeneutic method.

Keywords: Citizen, militant, Turkish, perception, coup

¹ Hacettepe Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi.
merve-karamanli@hotmail.com

GİRİŞ

Günümüzde var olan *iyi yurttaşı oluşturma* çabası, II. Meşrutiyet'e kadar götürülebilir ve II. Meşrutiyet'te olduğu gibi, bugün de “iyi yurttaş”ı şekillendirecek ve dönüştürecek kurum okuldur. II. Meşrutiyet'ten beri “toplumun geleceği” olarak görülmeye başlayan çocuk, “rejimin geleceği” açısından devletin manipülasyon alanının içine çekilir (Üstel, 2009: 30).

Adeta yurttaşlığın konjonktüre göre yeniden ve yeniden üretilip dönüştürüldüğü yer haline gelen okulun bu işlevi, ders kitapları ile sağlanmaktadır. Bu bağlamda, özellikle ilköğretim, temel siyasal sosyalizasyonun taşıyıcılığını yapan temel enstrümandır (Kancı, 2008: 72).

İlkokuldan itibaren *iyi* birer yurttaş olmanın yollarının öğretildiği çocuk, bunun sağlanması için çeşitli ödev ve görevlerle donatılır. Bu görev ve ödevleri yerine getirmesi, daha doğrusu getirmek *zorunda* olduğunun vurgulanması için ise milli güvenliğe yönelik, milliyetçi ve ahlaka vurgu yapan söylemler sık sık kullanılmıştır. Özellikle de “yurt, aile, kutsallık, borçluluk, ölüm, düşman, tarih” vurguları ön plandadır. Tüm bunları vurgulayarak öğrencilerin *özel* hayatlarını dahi planlama ve düzenleme yoluna giden okul, ‘ideal yurttaş’ı oluşturma ülküsünü her alanda sağlamaya çalışmaktadır.

I. YURTTAŞ: NASIL BİR İNSAN?

Genel manada bakıldığında, yurttaşlık kavramı dönemsel olarak değişime uğramakla birlikte, Türkiye'deki anlayış yurttaşın görev ve ödevler bağlamında açıklanmasına yöneliktir. Günümüzde bu anlayış bir nebze de olsa olumlu bir değişim yaşamakla birlikte, devletin kutsallığı fikri halen değerini koruduğundan köklü bir dönüşüm yaşanmamıştır. Yalnızca, bu söylemde yumuşama görülmektedir.

Literatüre bakıldığında, yurttaşlık kavramının dört farklı şekilde kullanıldığını tespit etmek mümkündür (Kadıoğlu, 2008: 21):

- 1-Ulusal kimlik ve milliyet olarak tanımlanan
- 2-Evraklar temelinde tanımlanan
- 3-Haklar temelinde tanımlanan
- 4-Görev ve sorumluluklar temelinde tanımlanan

Türkiye'de yurttaşlık şüphesiz bir ve dördüncü tanımlamalardan yola çıkılarak ele alınmaktadır.

İlk tanımlamaya göre yurttaş, ulusal kimlik veya milliyet ile eşanlamlı olarak kullanılmaktadır. Yurttaş kavramı, ulusal bir kimlik bilincine sahip ve ulusa karşı sorumluluklarının bilincinde olan kişiler için kullanılmakta ve yurttaşlık, ulusal bir bilince işaret etmektedir. Halk da eğitim yoluyla yurttaş haline getirilmeye çalışılmaktadır (Kadıoğlu, 2008: 22-23).

Son tanımlamaya göre ise yurttaş kavramı ile birtakım görevlere işaret edilir. Böyle durumlarda toplumun bireye ontolojik bir önceliği vardır ve toplumsal yarar, bireysel haklardan daha önemli kabul edilir. Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu günden bugüne yurttaş, görevlerle donatılmıştır. Bu görevler yalnızca askerlik yapmak gibi ulus-devleti koruyup kollamaya yönelik görevler olmayıp “yurttaş”ların boş vakitlerinde ne yapmaları gerektiğiyle ilgili yaptırımları da içermektedir. Türkiye’de yurttaşlık eğitiminin genel özelliği, katılım ve haklar söyleminden ziyade; edilgen, itaatkâr ve görevlere önem veren yurttaşlar yaratmaya çalışmasıdır (Kadioğlu, 2008: 28).

Bu iki tanımlama çerçevesinde düşünülecek olursa; yurttaşların hak ve ödevlerle donanmış, edilgen bir yapıda ve militer ve milliyetçi argümanlarla donanmış bir şekilde yetiştirilmeye çalışıldığı görülür. Bu durum, eğitim yoluyla oluşturulmaya çalışılır. Elbette bu oluşumu sağlayacak temel araç, ders kitaplarıdır.

A.Hak ve Ödevlerle Donatılmış Yurttaş

Türkiye’de var olan “yurttaş temelli cumhuriyetçilik” anlayışı, yurttaşın *sorumluluk* kavramı üzerine kurulmasına ve bu sorumluluğu yerine getirmesiyle yurttaş olunabileceğine ve kalınabileceğine vurgu yapar (Kadioğlu, 2008: 99). Bu bağlamda, ders kitaplarında sürekli olarak öğrencilere -ki onlar geleceğin büyükleridir- ödevleri hatırlatılır ve bu ödevler anayasaya atıfla tekrarlanır. Yine, ana-babaların veya karı-kocaların yükümlülüklerine de yer verilerek, *yaratılmış* olan yurttaşın, gelecekte bu çizgiden sapmaması sağlanmaya çalışılır. Hem 1960 öncesinde hem de sonrasında bu vurgular değişmez şekilde yer alır:

“*Millet adına... konulan kanunlara herkes uymakla ödevlidir. Çünkü... kanunlar sarsıldığı gün bütün cemiyet altüst olur.*” (Taşkıran, 1951: 37-38)

“*Vatandaşların... ödevleri şunlardır: Kanunlara uymak, vergi vermek, askerlik yapmak, seçim hakkını kullanmak.*” (Ermat vd., 1952: 28)

“*... insanların birbirlerine karşı birtakım ödevleri vardır. Bu ödevlerin başında çalışmak gelir... insanlığa karşı ödevlerimizin başında çalışmak gelir... Eğer çalışmaz, iş tutmazsak yalnız kendimize [değil]... içinde yaşadığımız insan topluluğuna da zararlı oluruz.*” (Ermat vd., 1952: 50-53).

“*Şerefli Türk evladı kanuna uymayı ve devlete olan ödevlerini yapmayı, borçlarını seve seve yerine getirmeyi en büyük milli borç olarak tanır.*” (Göçmen, 1953: 51)

“*... çocuklarını besleyip büyütmek, yetiştirmelerini sağlamak anne ve babaların vazifeleri, yetişmiş evlatların düşkün anne ve babalarına bakmaları vazifeleri[dir]... Bir öğretmenin öğrencisini yetiştirmeye, olgunlaştırmaya çalışması öğretmenin vazifesi... Bir öğrencinin verilen dersleri ve vazifeleri yapması, okul düzenine göre davranması vazifesidir... Topluluk hayatında her vatandaşın... bir iş seçerek çalışması vazifesi[dir]... kendine düşen ödevden de kaçınmamak gerekir.*” (Göçmen, 1953: 22-23).

Ders kitaplarında yer alan bu ifadelerde dikkat çeken nokta, devletin direkt olarak “doğru”yu belirleme çabasında olduğudur. Yurttaş olarak tanımladığı insanlara hiçbir hareket alanı bırakmamaktadır. Zira yaptığı yurt ve yurttaşlık tanımı dahi sorumluluk ve ödev üzerinden çerçevelenmiştir:

“Yurt, bir millet fertlerinin uğruna canını seve seve feda edeceği mukaddes topraklardır... Yurttaş da,... o toprağı korumayı bir ahlak ödevi sayan kimselere denir.”(Şerbetçioğlu vd., 1959: 96)

1952 yılında, tek parti döneminin sona ermesiyle de bağdaşık olarak, ilk kez demokrasi konusu ders kitaplarında yer almaya başlamıştır. Bu durum olumlu bir gelişme olarak görülebilir. Fakat 1953’te basılan bir ders kitabında, demokrasinin devamlılığı konusunda yurttaşa görev yükleme ve getirdiği eşitliğin içinde “yükümlülük eşitlikleri” gibi bir alanın bulunduğunu da belirtiyor olması düşündürücüdür:

“...[demokrasiyi] en kutsal varlık olarak korumak ve yükseltmek en büyük milli ve insani borcumuzdur...[eşitlik]... bütün vatandaşların kanun karşısında eşit hak ve yükümlerlik taşıdıkları sonucu doğar[sonucunu doğurur].”(Göçmen, 1953: 10-13-14)

Benzer örnekler şöyle sıralanabilir:

“Bugün küçüğüz, fakat yarının büyükleri olacağız. Bize düşen çalışmaktır.”(Tülin, 1957: 27)

“Bugün çok çalışmakla, sınıfımızı temiz tutmakla,... okulumuza ziyan vermemekle ödevimizi yapıyoruz. Yarın büyüdüğümüz zaman asker de olacağız. Kolumuzla, kafamızla hatta kanımızla bu borcu ödemek için gerekirse savaşacağız. Hepimize düşen vergi ve seçim vazifemizi de seve seve yerine getireceğiz... Her Türk kanunları sever sayar. Onun önünde eğilmeyi kutsal bir vazife bilir.”(Tülin, 1957: 50)

“Türk genci, Kızılay Gençlik Kurumu’na üye ol!”(Tülin, 1957: 60)

“... [içki ile] savaşmak her yurttaşın ve bilhassa Türk gencinin kutsal bir vazifesidir.”(Tülin, 1957: 62)

“Vatan için her fedakarlığı göze almak, askerliği zamanında... yapmak, vergileri... ödemek, görevimizi kusursuz yapmak millet menfaatlerini korumak demektir.... Her Türk çocuğı milletin menfaatlerini üstün tutmayı amaç edinmelidir.”(Ayel, 1963: 41)

“Her Türk çocuğı,.... [Gençliğe Hitabe’yi] milli bir öğüt olarak kalbine yazmalı, en büyük ülküsü bağımsız Türk Cumhuriyeti’ni korumak, yüceltmek ve ilerletmek olmalıdır.”(Yücel vd., 1965: 98)

Okul ve aile içerisindeki *ödevler* 1960 öncesinde yer almakla birlikte, 1960 sonrasında daha çok vurgulanmaya başlanmıştır. Özellikle 1964 yılından itibaren özel olarak *okul* ve *aile* üniteleri konulmuş ve buralardaki ilişkilerin nasıl olması gerektiği ayrıntılandırılmıştır. Aile ile ilgili kısma ikinci başlık altında yer verileceğinden, burada

yalnızca okul ünitesinde yer alan örneklere değinilecektir. Örnek metinler şöyle sıralanabilir:

“Öğrencilerin ödevleri şöyle sıralanabilir:... Bu ödevlere canla başla sarılmak, onları başarmak bir vicdan ve yurt borcunuzdur.”(Aksan, 1964: 9)

“Teneffüste iken zili duyan öğrencilerin... sınıflarına gitmeleri, kitaplarını defterlerini kalemlerini hazırlayarak öğretmenlerini beklemeleri başta gelen ödevlerdendir... öğretmenler de... vakit cetveline uyarlar.”(Aksan, 1964: 15)

“Okulda disiplin, okul bireylerinin ödevlerini bilerek ve isteyerek, eksiksiz... yapması demektir. Teneffüs sırasında bahçede hava alacağı, gülüp oynayacağı yerde, bir öğrencinin sınıfta oturmaya kalkışması disiplinsiz bir harekettir.”(Aksan, 1964: 17)

Ödevler anlatıldıktan hemen sonra, ödevlere uymama halinde ne tür cezalarla karşılaşılacağı dört sayfalık bir konu ile ayrıntılandırılmış, öğrencilere verilen mükâfatlar ise yalnızca bir sayfada anlatılmıştır. Bu durum şüphesiz tesadüf değildir. Buradan anlaşılması gereken temel şey, öğrencilere yüklenen bu ödevlerin yapılmasında “korku”nun baş aktör olarak kullanıldığıdır.

Aynı ünite başlığını taşıyan, 1965 basımlı kitapta eğitim şöyle tanımlanmaktadır:

“Öğretmenlerimizin bizi okutma, adam etme, iyi insan, iyi vatandaş olarak yetiştirme işine eğitim denir.”(Yücel vd., 1965: 12)

Zorunlu eğitimin gerekliliği ise şöyle açıklanmaktadır:

“... Çünkü yaşitlarımızla birlikte okuyup yazmak, iyi insan, iyi yurttaş olarak yetişmek ödevimizdir.”(Yücel vd., 1965: 14)

Görüldüğü gibi, bu algılamaya göre yurttaşlık bir faaliyet veya uygulama olarak görülmekte ve bu uygulamada yer almamak yurttaşlık tanımı içerisine girmemek anlamını taşımaktadır. Dolayısıyla, bu anlayışa göre, topluma ve devlete karşı yükümlülükleri yerine getirmek esastır. Bireylerin hiçbir ahlaki öncelikleri yoktur ve ahlaki olarak daha üstün bir varlık olan topluluk uğruna bireylerin zamanları, kaynakları ve yaşamları üzerinde hak iddia edilebilir (Kadıoğlu, 2008: 176).

B. Edilgen Yurttaş

Türkiye’de var olan yurttaşlık tanımının özelliklerinden biri de edilgenlik içermesidir. Bu yurttaş hakları devlet tarafından verilmiş ve kamusal alandaki hareketlerine ek olarak özel yaşamındaki durumu da devlet eli ile belli kurallara oturtulmuş olan edilgen yurttaşdır.

1960 öncesindeki on yılda edilgen yurttaş anlayışına dair metinler bulunmakla birlikte, 1960 yılından sonra özel alana müdahalenin daha fazla olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, 1960 darbesi ile birlikte bireylerin özel yaşamının daha fazla kontrol altında tutulmak istendiği söylenebilir.

Aile hayatını ayrıntılarıyla düzenleyen devlet, yurttaşın *sağlıklı* olması konusunda da uyarılarda bulunur. Devletin bizzat bireyin bedeni üzerinde karar vermesi özel alana müdahalenin en belirginidir:

“Güzel yapılı, sağlam vücutlu yurttaşların meydana getirdiği milletin de varlığı sağlam olur... Türk kadını... elini, kolunu, bacağını, ciğerlerini işletiyor. Gürbüzlük, sağlık için elinden gelen her şeyi yapıyor. Yarının çocukları muhakkak daha güçlü kuvvetli olacaktır.”(Tülin, 1957: 69-70)

“Gürbüz yetişmek, sağlıklı olmak her Türk çocuğunun milletine karşı vazifesidir.”(Tülin, 1957: 72)

1960 sonrasındaki vurgular daha belirgin olarak görülmektedir:

“İş adamlarının dürüst ve namuslu çalışmaları lazımdır. Sözleri doğru, yaptıkları muameleler hakikate uygun olmalıdır. Ticaret işleriyle uğraşanlar müşterilerini aldatmamalıdır. Verdikleri sözde durmalı, borçları olursa zamanında ödemelidirler.”(Ayel, 1963: 20)

“Herkes hakkına razı olmalı, kimse kimseden şikâyet etmemelidir.”(Ayel, 1963: 44)

Son örnekte devletin, bireyin edilgen bir yurttaş olarak var olmasını istediği açıkça görülmektedir. Bireylerin boyun eğmesinin gerekliliğini ortaya koyan bir diğer örnek şöyledir:

“Herkesin istediği şekilde hareket etmesine imkân yoktur... İnsanların, iradeleri üstünde bir kuvvete boyun eğmeleri zorunludur.”(Ayel, 1963: 45)

1960 sonrasındaki ders kitaplarında aileye yönelik düzenlemelerin daha belirgin bir hal aldığı görülür;

“İyi bir aile yuvası kurmak her Türk gencinin en başta gelen ödevlerinden biridir... Babayı, kanun ve geleneklerimiz genel olarak aile başkanı tanır... gece gündüz çalışan babanın yükünü hafifletmek... ailenin diğer bireylerine düşer... Annenin ailedeki hizmeti büyüktür. Ev işlerini düzenler, yuvanın temizliğini, rahatlığını sağlar;... gelirin israf edilmeden harcanmasına dikkat eder... bu çalışma anaya büyük zevk verir.”(Aksan, 1964: 49)

“Kocanın hakları ve ödevleri: Birliğin reisliği, birliği temsil etmek, evin seçimi, evi geçindirmek. Karının hakları ve ödevleri: Kocasının soyadını taşır, eve bakmak, aile birliğini temsil, kocasının izni ile bir iş veya sanatla uğraşma.”(Caner, 1966: 84-85)

Her iki örnekte de oldukça eril bir söylem görülmektedir. Bu durum, kadının yalnızca “iyi yurttaş”ı yetiştirme görevi ile ilgilenmesinin istenmesi ile de bağlantılı olabilir. Fakat halen var olan paternal anlayışın, o tarihlerde görülüyor olması çok da şaşırtıcı değil.

Aile ile ilgili vurgulanan bir diğer husus, aile bireylerinin her birine yüklenen ödevlerin olması ve ailenin en özel anlarının dahi düzenlenmeye çalışılmasıdır:

“En çok bakım isteyen çocuk anneye en yakın oturtulur. Güle söyleye yemeğe başlarlar. Sofrada bağırmadan konuşulur. Neşe verici şeyler anlatılır. Ağız şapırdatmadan yemek yenir....[çocuk] sofrada ne varsa onu seve seve yemeli, sonunda, bunları veren Tanrı'ya... teşekkür etmelidir... [sonra] baba gazetesini, kitabını okur. Anne çocuklara... örer... büyük çocuk... masasının başına geçer. Küçük kardeş... oynar.”(Yücel vd., 1965: 10-11)

Devlet, aileyi düzenledikten sonra “hemşehrilik”ten bahseder ve bu alanı da düzenleme yoluna gider:

“Hemşehrilerin, kanunların yasağı dışında uyması lazım gelen başka hak ve ödevleri de vardır. Bunlar da gelenek, görenek ve alışkanlıklarımızdır... Nazik davranmak, saygılı ve dürüst olmak... Temizliğe ve sağlığa dikkat etmek... Yardımlaşmak... Sıraya girmek... Tahripten kaçınmak...”(Aksan, 1964: 120-121-122)

Örnek olarak verilen tüm metinlerde, devlet adeta bir *aile reisi* olarak tanımlanmakta ve yurttaşlar onun çocukları gibi görülmektedir (Aydın, 2005: 137). Aslında tam olarak bu bağlamda, devlet, *çocuklarına* ne yapıp ne yapmamaları gerektiğini söylemekte ve bir *baba* misali, her şeyin en iyisini bildiği vurgusunu ön plana çıkarmaktadır.

Kısaca, devletin oluşturmak istediği asıl yurttaş, özel alanına müdahale edilmiş, cılız bir siyasal alan içinde hareket etmek durumunda kalmış edilgen bir kişidir (Kadıoğlu, 2006: 63).

C. Militan Yurttaş

Devletin oluşturmaya çalıştığı yurttaşın özelliklerinden bir diğeri, *sivil* değil, *militan* olmasıdır (Üstel, 2009: 323). Bu bağlamdan yola çıkılarak hazırlanan ders kitaplarındaki metinler; ölüm vurgusu, fedakârlık, vazife üstlenme, ordu-millet miti ve düşman algısı konularına vurgu yapmaktadır. Oldukça yoğun bir militer dil kullanılarak oluşturulan metinler şöyledir:

“... bu vatanın bütünlüğü, korunması için gerekirse seve seve ölmeyi göze alıyorum.”(Taşkiran, 1951: 31)

“Orduda hizmet etmek her Türk için en şerefli bir vazifedir. Her Türk bu şerefli vazifeyi seve seve yapar.”(Ermat vd., 1952: 7)

“Kahraman Türk ordusuna saygı gösterelim... Ordu bizden hizmet istediği zaman seve seve yapalım.”(Ermat vd., 1952: 9)

“Liselerden itibaren bütün okullarımıza askerlik dersi konmuştur... [çocuklar] askerlik bilgisi edinirler, silah atmasını, harb oyunlarını öğrenirler.”(Tülin, 1957: 14)

“Ben Türküm! Er doğdum, er yaşarım. Yurdumu, namusumu, cumhuriyetimi koruyan şanlı ordumun bir kahramanı olmak için gece gündüz çalışıyorum. Bana armağan edilen

cumhuriyetimi, yurdumu, bayrağımı canımdan üstün tutacağıma ant içiyorum."(Tülin, 1957: 15)

"Ne yapayım ki daha küçüğüm... Elbet büyüyeceğim. Senin yaşadığın er ocağına koşa koşa geleceğim. Bu benim en büyük vazifem olacaktır."(Tülin, 1957: 52)

"... bu toprağı korumak için icabederse canımızı bile vermekten çekinmeyeceğimizi hepimiz biliyoruz."(Şerbetçioğlu vd., 1959: 93)

"Milli müdafaa vazifesi en önemli vazifemizdir. Bu büyük ödeve her çocuk daha okulda hazırlanır. Yirmi yaşına basınca orduya girer... Toplu halde komutla savaşa alıştır. Yurdu koruyacak asker olur."(Şerbetçioğlu vd., 1959: 122)

Asker yurttaş yetiştirme amacını metinlerde bizzat ortaya koyan devlet, yaptığı yurt tanımıyla da bu fikri pekiştirecek argümanlar sunar:

"Yurt, bir millet fertlerinin uğrunda malını ve canını seve seve feda edeceği mukaddes topraklardır."(Şerbetçioğlu vd., 1959: 96)

Yurttaşlığın bu yönde dönüştürülmesi, 1960 darbesi sonrasında daha da ön plana çıkmıştır:

"İnsanların, vatan adı verilen yurtları için yapmayacakları fedakârlık yoktur."(Ayel, 1963: 38)

"Yurt bizim canımız kadar kıymetlidir."(Ayel, 1963: 43)

"Her Türk askerdir..."(Yücel vd., 1965: 26)

"Senin ülkün nedir? Diye sorulduğu zaman, hepimiz, göğsümüzü kabartarak: Ülküm,... Varlığım Türk varlığına armağan olsun! Deriz."(Yücel vd., 1965: 28)

"Bayrağımız[ı]... hep böyle kanımız kadar kırmızı, alnımız kadar ak ve lekesiz bırakacağız. Her Türk, onun uğrunda ölmeyi seve seve kabul eder."(Aksan, 1966: 43)

"Vatan tehlikeye düştüğü zaman, onu düşmana karşı korumak yurttaşların en kutsal görevidir."(Aksan, 1966: 47)

1960 sonrasında en çok dikkat çeken noktalardan biri, yurttaş tanımının artık ödev üzerinden değil, ölüm üzerinden tanımlanıyor olmasıdır:

"Yurdun... hazinelerinin sahibi olmak gurur ve sevinci, milletin bireylerinde, onları kıskançlıkla korumak, gerektiğinde onların uğrunda ölmek duygusunu uyandırır... Bu sevgiyi taşıyanlara yurttaş denir."(Aksan, 1966: 37-38)

1960 sonrasında, "Yurttaşlık Bilgisi" müfredatındaki belirgin değişikliklerden biri de 27 Mayıs'ı meşurlaştırıcı metinlerin kitaplarda yer almaya başlamasıdır. Hatta darbenin haklı olduğunun daha iyi anlatılması adına, 1960 yılında "Ortaokul III. Sınıf Yurttaşlık Bilgisi" kitabı ile verilmek üzere ek bir kitap basılmış (27 Mayıs İnkılabı) ve Demokrat

Parti üyelerinin olabildiğince küçük düşürüldüğü bir dil kullanılmıştır. Örnek metinler şu şekildedir:

“Devlet parası birçok işlerde boşuna harcanıyordu... millet paraları hesapsız harcanıyor, bir kısmı çalınıyordu... Türk Milleti Atatürk’ün çizdiği yoldan alıkonulmaya çalışılıyordu... Türk Milleti geriye doğru götürülmek isteniyordu.”(Onoğur, 1960: 1)

“...Atatürk’ün izinde olan Türk Silahlı Kuvvetleri harekete geçtiler.... [onlar] memleketi düştüğü felaketli durumdan kurtarmak, Cumhuriyeti ve milletin insan haklarını korumak, parti çekişmelerine son vermek azmindeydi... Kansız 27 Mayıs İnkılâbı ile yurt içindeki huzursuzluk ve güvensizlik sona erdi.”(Aksan, 1964: 131-132)

“27 Mayıs Devrimi, yurdumuzda yapılan devrimlerin en büyüğü ve en anlamlısıdır.”(Aksan, 1966: 58)

27 Mayıs’ın bir inkılâp olarak adlandırılması ve ayrıntılı bir şekilde anlatılabilmesi için bu isimde üniterler konulması dikkate değerdir. Özellikle de *demokrasi* ile yan yana zikredilmesinin sağlanması, bir *algı oluşturma* çabası olarak görülebilir.

D. “Türklük” Vurgusu

Yurttaşlık tanımının her bir özelliğiyle ve milliyetçilikle bağlantılı olan bu vurgu, yine, darbe sonrasında daha çok ön plana çıkmaya başlamış ve kullanılmıştır. Yurttaşın hak ve ödevlerini sayarken, devlete bağlılık göstermesini söylerken ve militan vatandaş algısı yaratılırken kullanılan ortak argüman budur. Bu vurgu yapılarak, kendini Türk olarak tanımlayan her bir bireyin devletin gösterdiği yolda ilerlemesi gerektiği –aksini kimse iddia etmiyordu- fikri aşılana çalışılmaktadır. Aksi takdirde Türk olarak tanımlanamayacaktır, çünkü bu türlü bir davranış Türk’ün özelliklerine uygun olmayacaktır. Kısaca, bireylere yine seçim alanı bırakılmamakta ve birey, adeta pohpohlayarak; ödevlerle donatılmış, edilgen ve militan bir yurttaş haline getirilmek istenmektedir. Örnekler şöyle:

“Türk Gençliği, sağlam vücutlu, sağlam kafalı, iyi ahlaklı, çalışkan ve yurdunu korumayı en üstün bilen bir gençliktir.”(Ermat vd., 1952: 42)

“Türk, iyilik etmesini, gönül almasını çok sever.”(Tülin, 1957: 58)

“Türk, yurdunu, milletini, devletini, istiklalini ve hürriyetini canından çok sever... Türk her zaman iradeli ve nefesine hâkimdir... Türk vazifesini sever... Türk yasalarını sever ve saygı göstermesini bilir... Türk milli servetlerini korumayı ve zenginleştirmeyi borç bilir.”(Şerbetçioğlu vd., 1959: 100-101)

“Türkler cesur, mert, doğru, kadir bilir, misafir sever, yurt sever, ağırbaşlı, temiz insanlardır... dünyanın en asil bir milletidirler. Türk milletinin çocukları olmak büyük bir bahtiyarlıktır.”(Ayel, 1963: 40)

1965 yılında yayınlanan Yurttaşlık Bilgisi kitabında yer alan “Ne Mutlu Türküm Diyene!” ünitesi, 1960 sonrasındaki dönüşümü ortaya koyması açısından önem taşır:

“Biz Türküz, Türk milletindeniz... Türkçe’yi her dilden çok sevmeyen Türk olamaz... Türkün her şeyi başka milletlerinkinden ayırır.”(Yücel vd., 1965: 25-26-27)

“Türk bayrağı, Türklüğün en yüksek işaretidir. O, Türklüğü, Türk milletini gösteren en yüksek işaretir... bayrağımızı selamlamakla, Türk milletini, Türk tarihini, Türk varlığını selamlamış oluruz.”(Yücel vd., 1965: 32)

1959 yılından başlayarak, 1960 sonrasına uzanan en belirgin değişim, ders kitaplarına milliyetçilik ile ilgili metinlerin girmesidir. Milliyetçik tanımının yapılması, “Milliyetçiliğin Türkiye’de Yayılması ve Gelişimi” konularının yer alması örnek olarak verilebilir.

Milliyetçilik tanımı yapılırken ve konu anlatılırken Osmanlı düşmanlığı taşıyan bir söylem kullanılmaktadır. Özellikle Osmanlı’nın ilk dönemi övülmekte, Kanuni’den sonraki dönem –bugün, resmi tarihin de yaptığı gibi- kötülenmektedir. Bu durum, Türk milliyetçiliğine meşruiyet kazandırır bir zeminde yapılmaktadır. Örnekler şöyle:

“Her milletin medeniyet alanında diğer milletlerle paralel gitmeye, hatta geçmeye, hiç olmazsa geri kalmamaya çalışmasına; bunu yaparken de kendi kültürünü kaybetmeyerek onu yükseltmeye gayret etmesine ve farklı bir görünüşü olmasına milliyetçilik prensibi derler.”(Şerbetçioğlu vd., 1959: 97)

“Türk milliyetçiliği, Türk vatanının yükselmesini istemektir.”(Ayel, 1963: 39)

“İlk zamanlarda çok değerli padişahlar gelip geçti. Fatih Sultan Mehmet, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman bunların en ünlüleridir. Fakat sonraları yurdumuz çok değersiz hükümdarların elinde kaldı.”(Yücel vd., 1965: 98)

Milliyetçilik, tüm Türkiye Cumhuriyeti tarihi boyunca, eğitim sisteminin alt yapısını oluşturan ana ideoloji, örgün eğitim müfredatı ve kullanılan ders kitaplarının belirleyici söylemi olagelmıştır. Milli eğitim aracılığıyla bu ideolojik söylemin indoktrinasyonu ve dolayısıyla yeniden üretimi sağlanmaya çalışılmıştır (Kancı, 2008: 69). 1960 yılı sonrasında da böyle bir söylemin kullanılıyor olması tesadüf değildir.

Yukarıda verilen örneklerin her biri, aslında, Türkiye’deki hâkim milliyetçi söylem ve ideolojinin vatandaşlık temelli olarak tanımlandığını göstermektedir. Bu söylem, her ne kadar dönemsel olarak değişiklik gösterse de -60 öncesi ve sonrasında olduğu gibi- millete aidiyet hem vatandaşlık temelinde hem de etnik ve kültürcü bir öze atıfla tanımlanmıştır. (Kancı, 2008: 71).

II.1960: BİR DÖNÜŞÜM MÜ?

27 Mayıs 1960 askeri darbesinin toplumsal ve siyasal hayatın her alanında olduğu gibi eğitim üzerinde de etkileri olmuştur. Fakat bu etkinin köklü bir şekilde olduğunu

söylemek mümkün değildir. 1960 öncesindeki on yıllık süreçte okutulan ders kitaplarının içeriğine bakıldığında genel olarak toplumsal kurumlar, millet, yasama, yürütme, yargı, trafik gibi konuların yer aldığı görülür. Müfredatta gerçekleştirilmeye başlayan değişimin 1959 yılında kendini göstermeye başladığı söylenebilir. Nitekim daha önce başka başlıklar altında anlatılan konuların, artık bizzat üniteler halinde yer aldığı görülmektedir. Bunlar arasında ekonomi, vatandaşlık hak ve ödevleri, milli müdafaa vazifesi, banka, ticaret, sigorta... gibi konular bulunmaktadır.

1960 yılına gelindiğinde ise, ünite başlıkları arasına yurt, devlet, demokrasi ve 27 Mayıs İnkılabı gibi konuların eklendiği görülmektedir. Özellikle darbenin etkisiyle, bu tarihten sonraki ders kitaplarında ordu vurgusu ve milliyetçilik söylemi artış göstermekte ve bu söylem Osmanlı aleyhtarlığı ile pekiştirilmektedir. 60 öncesinde ödevler üzerinden yapılan *yurttaş* tanımı, yerini, ölüm ve kendini feda etme üzerinden yapılan yurttaş tanımına bırakmaktadır. Bu söyleme meşruluk kazandırma ise “Türklük”ün ön plana çıkarılması ile sağlanmaktadır.

Bu bağlamda bakıldığında, 27 Mayıs sonrasındaki söylemin, önceki söylemlerden çok farklı olmamakla birlikte yoğunluk kazandığı ve meşruluk araçlarını değiştirdiği söylenebilir. Yani, 27 Mayıs yurttaşlık tanımında bir dönüşümü getirmiş olsa da, var olan zihniyeti çok farklı bir yapıya büründürdüğü söylenemez.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Türkiye’de, *yurttaş* dendiğinde, haklardan ziyade çeşitli görevler ile ilişkilendirilen birey akla gelmekte ve yurttaşlık, kutsal bir kavram olarak görülmektedir. Bu bağlamda, yurttaşlık her şeyden önce aidiyet ile ilişkilendirilmekte ve milliyetçilik ile iç içe geçmişliğinin de etkisiyle daha kapalı, geleneksel bir birim olarak millete ya da özümsemeye daha yatkın bir birim olarak devlete aidiyet olarak düşünülmektedir (Kadioğlu, 2006: 49-50-51)

Millete veya devlete aidiyetten hangisi olursa olsun –her ikisine vurgu yapan bir söylem hâkimdir-, devletin bu aidiyeti düzenleme ve kontrol etme isteği Türkiye Cumhuriyeti kurulduğundan beri var olmuştur. Çalışmanın konusu olan 1950-70 yılları arasındaki ders kitaplarında devletin bu refleksini açıkça görmek mümkündür. Yurttaş tanımlama, ona ödevler yükleme ve yaşam çerçevesini çizmesi bir yana, kendi bünyesinde bulunan resmi kurumlardan bahsederken dahi bu mekanizmayı görmek mümkündür:

“Yurttaşların bilgili, ahlaklı olduğu kadar gürbüz, dayanıklı olmaları da gerekir. Bunu beden eğitimi sağlar. Onun için beden eğitimi ve spor işleri... Milli Eğitim Bakanlığı tarafından... idare edilir.”

“Vatandaşların bilgili, değerli, milli menfaatleri her şeyin üstünde tutan, sıhhatli, zevk sahibi kimseler olarak yetiştirilmeleri vazifesi Milli Eğitim Bakanlığı’na verilmiştir.”(Ayel, 1963: 85)

Devletin kontrol etme mekanizmasını kullanırken başvurduğu yöntemlerden biri de “korku”dur. Korkunun en önemli tezahürü ise yurttaşın devlet karşısında güçsüz olduğunu ve devlet otoritesi karşısında yapılabilecek en doğru şeyin ona boyun eğmek olduğunu düşünmesidir (Aydın, 2005: 56-59). Ders kitaplarında uzun uzun *kötü* öğrenciye verilecek cezaların anlatılması bunun bir yansımasıdır. Böylece birey kontrol altında tutulabilmekte ve devletin istediği *makbul yurttaş* yaratılabilmektedir.

Genel olarak kuruluştan günümüze kadar olan süreçte, yurttaşlık algısı konusunda köklü bir dönüşümün olduğunu söylemek doğru olmayacaktır. Bugün, yurttaş tanımı yapılırken hakların daha fazla ön plana çıkarıldığı elbette göz ardı edilemez. Fakat resmin bütününe bakıldığında halen ödev, sorumluluk, fedakârlık, vatan, millet gibi milliyetçi söyleme ait kavramların yoğunlukla kullanıldığı görülebilir. Fakat bu tip bir anlayıştan sıyrılmanın gerekliliği gün geçtikçe daha da ön plana çıkmaktadır. Bu gereklilikle bağlantılı olarak, yurttaşlık kavramı milliyetçi söylemden arındırılmalı, yeniden ve biricik olarak ele alınmalıdır. Ancak bu şekilde *yurttaş*, hak ettiği haklara kavuşacak, *aidiyet* duygusundan kurtulacak ve kendi olacaktır.

KAYNAKÇA

- AYDIN, Suavi (2005), Amacımız Devletin Bekası: Demokratikleşme Sürecinde Devlet ve Yurttaşlar, İstanbul: Tesev Yayınları
- AKSAN, Halit (1964), Yurttaşlık Bilgisi-Ortaokul 1. Sınıf, İstanbul: Ders Kitapları Anonim Şirketi
- AKSAN, Halit (1966), Yurttaşlık Bilgisi-Ortaokul 2. Sınıf, İstanbul: Ders Kitapları Anonim Şirketi
- AKSAN, Halit (1968), Yurttaşlık Bilgisi-Ortaokul 1. Sınıf, İstanbul: Ders Kitapları Anonim Şirketi
- AYEL, Mükerrrem, AKŞİT Niyazi, Yurttaşlık Bilgisi-Ortaokul 2. Sınıf, İstanbul: Ders Kitapları Anonim Şirketi
- CANER, Hakkı (1966), Yurttaşlık Bilgisi-Eğitim Enstitüsü 1. Sınıf, İzmir: Karınca Matbaacılık
- ERMAT, Bedia, ERMAT, Kemal (1952), Yurttaşlık Bilgisi Dersleri-İlkokul 5. Sınıf, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi
- GÖÇMEN, İbrahim (1953), Yurttaşlık Bilgisi-Ortaokul 3. Sınıf, İstanbul: Gün Basımevi
- KADIOĞLU, Ayşe (hzr.- 2008), Vatandaşlığın Dönüşümü: Üyelikten Haklara, İstanbul: Metis Yayınları
- KADIOĞLU, Ayşe (2006), Zaman Lekesi, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- KARTAL, Filiz (ed.-2010), Yurttaşlık Tartışmaları: Yeni Yaklaşımlar, Ankara: TODAİE

- MUTLUER, Nil, GÜÇLÜER, Esra (hızr.-2008), Milli Hallerimiz Yurttaşlık ve Milliyetçilik: Farkında Mıyız?, [KANCI, Tuba, “Türk’ün Türk’ten Başka Dostu Yok” Mudur?: Türk Milliyetçiliği ve Ders Kitapları Üzerine Kısa Bir Değerlendirme, s:69-77]
- ONOĞUR, Cemal (1960), 27 Mayıs İnkılâbı: Yurttaşlık Bilgisi-Ortaokul 3. Sınıf Kitabı’na Ek, İstanbul: İnkılap Kitabevi
- ŞERBETÇİOĞLU, Fatma, TÛLİN, Hayri (1959), Yurttaşlık Bilgisi Öğretmen Okulu Kitabı II, İstanbul: Maarif Basımevi
- TAŞKIRAN, Tezer (1951), Yurttaşlık Bilgisi-Ortaokul 2. Sınıf, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi
- TÛLİN, Hayri (1957), Yurttaşlık Bilgisi-İlkokul 5. Sınıf, İstanbul: Kanaat Yayınları
- ÛSTEL, Füsun (1999), Yurttaşlık ve Demokrasi, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları
- ÛSTEL, Füsun (2009), “Makbul Vatandaş”ın Peşinde: II. Meşrutiyet’ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi, İstanbul: İletişim Yayınları
- YÛCEL, Hasan Ali, ÇALAPALA, Rakım (1965), Yurttaşlık Bilgisi-İlkokul 4. Sınıf, İstanbul: Atlas Yayınevi